

İktidarın Gözünden Gözün İktidarına Beden¹

MUHAMMED MİRZA ALTUN

Aksaray Üniversitesi, Türkiye

mmirzaaltun@aksaray.edu.tr

Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-22/9-9175>

Özet

Bu çalışma, geleneksel toplumlardan modern toplumlara kadar iktidarın gözetim olgusuyla bireyi, bireyin bilinci ve doğasını dönüştürme sürecini beden ekseninde incelemektedir. Çalışma, modern gözetim olgusunun beden üzerindeki etkilerini sosyal medyadaki yansımaları bağlamında ele almayı amaçlamıştır. Dijitalleşme üzerinden gerçekleşen gözetim, bireyleri güvensiz hale getirmekte, aşırı bireyselleştirmekte ve toplumsal yaşamdan soyutlamaktadır. Bu durum, bireylerin toplumsal etkileşimden uzaklaşmasına, yalnızlaşmasına ve yabancılaşmasına neden olmaktadır. Narsistik özellikler gösteren bireylerden oluşan yeni bir toplumsal yapı ve kültür ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda betimsel analiz yöntemi kullanılmış, çalışmanın temel terimleri olan beden, iktidar, gözetim ve sosyal medya konusunda literatür taraması yapılarak elde edilen veriler sentezlenmiştir. Bu bağlamda çalışma, günümüz toplumlarının niteliklerine ilişkin değerlendirmeleri ve modern gözetim kültürünün birey ve toplum düzeyindeki sonuçlarını tartışmayı ve günümüz toplumsal yapıların dönüşümüne dair sosyolojik tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Beden, Gözetim, İktidar, Sosyal Medya, Beden Sosyolojisi.*

¹ Bu çalışma, Üniversite Gençliğinin Beden Algısı ve Kimlik İnşası: Aksaray Üniversitesi Örneği başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Makalenin geliş tarihi: 16/03/2025 - Makalenin kabul tarihi: 20/05/2025

10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v01i1i003

From the Eye of Power to the Power of the Eye

Abstract

This study examines the process of transforming the individual, the individual's consciousness and nature, with the phenomenon of surveillance of power from traditional societies to modern societies, on the axis of the body. The study aimed to discuss the effects of the modern surveillance phenomenon on the body in the context of its reflections on social media. Surveillance through digitalization makes individuals insecure, over-individualizes them and isolates them from social life. This situation causes individuals to move away from social interaction, become lonely and alienated. A new social structure and culture consisting of individuals with narcissistic characteristics is emerging. In this context, the descriptive analysis method was used, and the data obtained by conducting a literature review on the basic terms of the study, body, power, surveillance and social media, were synthesized. In this context, the study evaluates the characteristics of today's societies and the effects of modern surveillance culture on the individual and society levels

Keywords: *The Body, Surveillance, Power, Social Media, Sociology of the Body*

GİRİŞ

Beden, insanın toplum içinde görünme vasıtasıdır. İnsanı toplumsal varlığa dönüştürür, toplumsal ilişki ve etkileşimi yansıtır (Okumuş, 2015: 51). Yalnızca fiziksel bir varlıktan ibaret olmayan beden, aynı zamanda değerler ve eylemler bütününe kapsayan geniş bir çerçevede anlam kazanır (Kara, 2015: 23-24). Bu bakımdan tarihsel ve kültürel bir yapıyla koşullandığı söylenebilecek olan beden, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Bulgu, 1999: 76).

İktidar, belirli bir alana sabitlenemeyen, maddi zenginliğin ötesinde güçle bağlantılı ve sürekli dolaşımda olan bir olgudur (Urhan, 2007: 104). Michel Foucault'ya göre iktidar, bir olgu olarak bedeni, dolayısıyla bireyi ve toplumu egemenliği altında tutmakta ve toplumsal ilişkilerin, yapıların ve değişimlerin belirleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Özne, iktidarın ilişkilerini inşa ettiği merkezi bir unsur olup, iktidar tüm süreçlerini öznenin bedeni üzerinden gerçekleştirmektedir (Bingöl, 2019: 327-328). Bu bağlamda, iktidar her dönemde bedeni, güç ilişkilerinin bir yansıması olarak görmüştür (Güneş, 2015: 59).

Tüketim, insanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan temel bir ihtiyaçtır (Ersoy, 2014: 48). Beden ve iktidar teknolojileri bağlamında ele alınacak tüketim ise ihtiyaç olmanın ötesine geçerek farklı bir boyut kazanmıştır. Modern toplumlar, tüketim toplumlarına dönüşmüş; tüketim, toplumsal varoluşun temel göstergesi haline gelmiştir (Featherstone, 1996: 187). Tüketicinin en önemli araçlarından biri ise beden olmuştur. Moda, sağlık, güzellik ve estetik gibi endüstrilerin etkisiyle, dijital teknolojiler aracılığıyla yapılan reklamlarla beden, kusursuzluğu hedefleyen bir anlayışla sürekli yeniden inşa edilmekte ve toplumsal görünürlüğü artırılmaktadır (Akşit, 2018: 78).

Geleneksel ve modern toplumlarda beden, iktidar tarafından yalnızca gözetimin doğrudan bir aracı olarak değil, aynı zamanda tüketicinin temel unsurlarından biri olarak da gözetim altında tutulmuş; böylece toplumsal yaşam içerisindeki rolü ve işlevi dönüşmüştür. Beden, değişen toplumsal koşullarla birlikte sembolik anlamı ve değeri artan bir unsur haline gelmiştir (Çetinkaya ve Cılızoğlu, 2019: 37). Tüketim kültürünün yükselişiyle ideal beden standartlarına ulaşmak için inceltilmekte, süslenmekte, sıkılaştırılmakta, estetik plastik cerrahi müdahalelerle belli kalıplara sokularak, her gün yeniden yapılandırılarak görseelliği ön plana çıkarılmış, toplumsal bir göstergeye dönüştürülmüştür (Ayvaz, 2018: 63-66).

Foucault'nun söylemiyle derinlik kazanan panoptikon kavramı¹ Foucault tarafından modern disiplin toplumlarını açıklamak, gözetim anlayışının teorik çerçevesini şekillendirmek için kullanılmıştır. Gözetim olgusu zamanla panoptikon mimarisinden farklılaşarak önce sinoptikon² daha sonra süperpanoptikon olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte iktidar, bireyleri doğrudan gözetlemek yerine, onların kendi iradeleriyle ve rızalarıyla kendilerini gözetlemelerini sağlayarak denetim kurmaktadır (Bitirim Okmeydan, 2017: 46-48). Süperpanoptikon olarak değerlendirilebilecek durumun en somut örneklerinden biri sosyal medyadır. Sosyal medya platformlarında bireyler, her gün özenle biçimlendirdikleri bedenlerini ve

¹ Panoptikon kavramı Grekçe kökenli bütünü/ her şeyi gören anlamına gelen, 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından kullanılan ve yerleşik bir denetim sistemini ifade eden kurumsal bir yapı tasarımıdır. Bir hapishane tasarımı olan panoptikon, kesintisiz gözetime bağlı, mahkûmlar üzerinden denetimi sağlayan böylece mahkûmları ıslah etmeyi amaçlayan bir niteliğe sahiptir. Kavram 1975'te Foucault tarafından daha geniş bir çerçevede modern disiplin toplumu için bir hapishane modeli olarak kullanılmıştır

² Çoğunluğun azınlığı izlemesi olarak tanımlanan ve panoptikonun elektronikleşmiş versiyonunu ifade etmek için kullanılan sinoptikon ilk kez Mathiesen tarafından kullanılmıştır. Sinoptikon, panoptik modelin ters yüz edilmiş halini ifade eder.

yaşamlarını zaman ve mekân sınırı olmaksızın başkalarıyla paylaşmakta, böylece kendilerini başkalarının denetimine sunmaktadır. Bu durum, iktidarın otoritesini zorlayıcı yöntemlerle değil, bireylere zevk vererek ve onları eğlendirerek sanal bir hapisane ortamında daha güçlü bir şekilde sürdürmesini sağlamaktadır (Öztürk, 2013: 143).

Bu çalışmada, iktidarın beden aracılığıyla birey ve toplum üzerindeki denetim mekanizmaları, tüketim ilişkisi ve gözetim olgusu bağlamında ele alınmıştır. Özellikle modern toplumun gözetim toplumuna nasıl evrildiği ve bilişim teknolojilerinin bu dönüşümde nasıl bir rol oynadığı, beden ekseninde tartışılmıştır. Modern dönemde bedenin tüketim olgusu sonucu dönüşümü, toplumsal görünürlüğünün artırılması ve bu süreçte iktidarın gücünün pekişmesi ele alınan temel sorunlar arasında yer almaktadır.

Beden ve Toplum

Beden, insanın toplumsal gerçekliği ve somut varlığının mekânıdır (Okumuş, 2015: 45). Toplumsal varlığın küçük bir evreni olan beden, kültürün canlı bir yansımasıdır. Sosyo-kültürel, ekonomik ve politik ilişkilerin, düşünce ve ideallerin izdüşümüdür. Bu bağlamda beden, fiziksel görünümün ötesinde anlam ve değer taşır (Tekin, 2016: 1169). Aynı zamanda kültürün, değerlerin ve normların aynası olan beden, biyolojik olduğu kadar toplumsal bir olgudur (Kara, 2015: 23-24). Tarih boyunca beden, yaşadığı dönemin toplumsal koşullarını ve değerlerini yansıtan bir yapı olarak şekillenmiştir (Bilgin, 2016: 221). Bu perspektifle beden, sadece bir organizma değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel olarak şekillenen bilinç sahibi bir varlık olarak ele alınır (Kara, 2015: 24).

Bedene duyulan ilgi, insanlık tarihi kadar eskidir. İlk çağlardan itibaren beden, düşünce tarihinde önemli bir yer tutmuştur. İlk dönemlerde kutsal metinlerde, beden ve ruha dair açıklamalar ve yorumlar yapılmış, Antik Yunan döneminde ise beden, güzellik, güç ve cesaretin bir temsili olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde beden, sanat eserlerinde yoğun bir şekilde işlenmiş ve olimpiyat oyunları gibi etkinliklerde değer kazanmıştır (Şişman, 2018: 20-21).

Antik Yunan'da özellikle erkek bedeni ön plandadır. İdeal erkek bedeni, belli ölçülere sahip olan ve güzelliği temsil eden bir beğeni unsuru olarak övülmüştür. Çıplaklık, doğanın bir hediyesi olarak görülmüş ve erkek bedeni, güç, zarafet ve üstünlüğün sembolü olarak değerlendirilmiştir. Buna karşın kadın bedeni, zayıflık, pasiflik ve eksiklikle ilişkilendirilmiş,

toplumsal görünürlüğü ikinci planda bırakılmıştır. Erkek bedeni; onur, başarı ve medeniyetin bir kaynağı olarak yüceltilirken, kadın bedeni genellikle olumsuz niteliklerin simgesi olarak ele alınmıştır (Sennett, 2022: 21; Tekin, 2016: 1159).

Orta Çağ Batı medeniyetinde din, toplumsal yaşamın tüm alanlarında mutlak bir egemenliğe sahip olmuştur. Din, bireylerin yaşam pratiklerini, düşünce sistemlerini ve değerlerini derinden etkilemiş; bu etki, toplumsal yapının her kesimine nüfuz etmiştir. Bu dönemde beden, ruh-beden düalizmi çerçevesinde ele alınmış ve farklı anlamlarla ilişkilendirilmiştir. Ruh, kutsal, yüce ve olumlu değerlerin kaynağı olarak yüceltilirken, beden ise olumsuzlukların, kötülüğün ve günahın kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bedensel arzuların dizginlenmesi, tamamen ortadan kaldırılması ve maddi lükslerden uzak durulması gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu idealler doğrultusunda çeşitli kontrol mekanizmaları geliştirilmiştir (Özakın, 2017: 137).

Orta Çağ Avrupa'sında beden, Hristiyanlığın belirleyici söylemleri çerçevesinde günahın taşıyıcısı ve ruhsal kurtuluşun önündeki bir tehdit olarak konumlandırılmıştır. Bu dönemde beden, yalnızca bastırılması gereken bir arzu kaynağı değil, aynı zamanda belirli iktidar ilişkileri içinde şekillenen bir bilgi ve denetim nesnesi hâline gelmiştir. Foucault'a göre cinsellik ve beden üzerine kurulan söylemler, bastırmadan çok, söylemsel üretim ve iktidar aracılığıyla bedenin ayrıntılı biçimde düzenlenmesini ve öznenin kendini sürekli sorgulayan, itiraf eden bir varlık olarak inşa edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda, bedenin çileci pratiklerle terbiye edilmesi, bireyin kendi üzerindeki iktidarı içselleştirmesiyle mümkün olmuş; acı çekmek, yalnızca ruhun arınması değil, bireyin kendini tanıması ve denetlemesi için de bir yöntem olarak işlev görmüştür. Ona göre Orta Çağ, bedensel arzuların cinsellik etrafında kapsamlı bir söylemsel üretiminin başladığı bir dönemdir (Foucault, 1993: 21-27). Cinsellik ve beden, sadece dini kurumların değil, aynı zamanda bilgi üretimi mekanizmalarının da merkezine yerleşmiştir. Bedenin günahkâr doğasına dair sürekli tekrar eden anlatılar, Foucault'nun "iktidarın bilgiyle iç içe geçtiği" görüşüyle örtüşmektedir; zira bu söylemler hem bireyleri tanımlamakta hem de onların davranışlarını denetim altına almaktadır (Foucault, 2019: 135-147).

Foucault'ya göre birey sadece dışsal bir disiplinin nesnesi değil, aynı zamanda kendini itiraf, gözlem ve öz-denetim yoluyla biçimlendiren

aktif bir faildir. Hristiyan itiraf pratiği bu bağlamda merkezi bir rol oynar: birey günahlarını dile getirirken yalnızca Tanrı karşısında hesap vermekle kalmaz, aynı zamanda kendi arzularını tanımlamak, düzenlemek ve kontrol altına almak zorundadır. Foucault'nun vurguladığı üzere, iktidar sadece yasaklayan değil, bilgi üreten ve özneyi kuran bir yapıdır. Bu çerçevede bedene uygulanan cezalar ve işkenceler, bireyi dönüştürme amacı güden özneleştirme tekniklerinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. İtiraf kültürü, günahın dile getirilmesiyle sınırlı değildir, aynı zamanda bireyin kendi bedeniyle kurduğu ilişkiyi denetim altına alan söylemsel bir aygıttır. Böylece beden hem dinî hem de epistemolojik bir rejim altında şekillendirilmiş; birey, kendi arzularını izleyen, değerlendiren ve düzenleyen bir özneye dönüştürülmüştür (Foucault, 2021: 57-83).

Rönesans, Reform hareketleri ve coğrafi keşifler gibi köklü dönüşümlere yol açan gelişmeler, bedene yönelik yaklaşımlarda belirgin bir değişim yaratmıştır. Bu dönemde özellikle resim ve heykel gibi sanat dallarında beden, estetik bir obje olarak ele alınmış ve insan bedeninin güzelliği seküler bir perspektifle işlenmiştir. Orta Çağ'daki bedenin olumsuz ve günahla ilişkilendirilen anlam dünyasından uzaklaşılarak, bedenin güzelliği sadece sanatsal ve dünyevi bir değer olarak yüceltilmiştir. Toplumda giyim ve kuşam önem kazanmış, bedenin toplumsal görünürlüğü sağlanmıştır. Bununla birlikte, bireylerin topluluk içinde nasıl davranacağına, nasıl giyineceğine ve hareket edeceğine dair adab-ı muaşeret kuralları belirlenerek beden, belirli normlar çerçevesinde kontrol altında tutulmaya devam edilmiştir. Bu dönemde beden, statü göstergesi ve güzelliğin yanı sıra gelişmişliğin bir ölçüsü olarak değer görmüştür. Sanat aracılığıyla beden, manevi ve soyut değerlerden ayırıştırılarak maddi alana indirgenmiş ve bu maddi değerler, yüceltilen yeni bir anlayışın temelini oluşturmuştur (Şişman, 2018: 25-30).

Aydınlanma Çağı'nda bedenin algılanışında öne çıkan unsurlardan biri, kadın bedeninin toplumsal görünürlüğünün artmasıdır. Daha önceki dönemlerde erkek bedeni merkezi bir konumda yer alırken, bu dönemde kadın bedeni dikkat çekici bir şekilde ön plana çıkmıştır (Şişman, 2018: 31). Kadın bedeni, güzelliğin, toplumsal düzenin ve bütünleşmenin simgesi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Kadınlar, giyim-kuşam, kozmetik ürünlerin yoğun kullanımı ve bedenin çeşitli takılarla süslenmesi gibi pratiklerle sosyal statülerini ifade etmişlerdir (Duby ve Perrot, 2005: 63). Erkeklerin, bedensel estetiği ve zarafetiyle dikkat çeken kadın

partnerleriyle toplumda görünür olması, dönemin önemli bir özelliği olmuştur. Bu bağlamda moda kıyafetler, pahalı mücevherler ve yoğun makyaj gibi unsurlar, kadın bedeninin toplumsal temsiliyeti açısından belirgin bir rol oynamıştır (Eco, 2012: 301).

Modernleşmeyle Bedenin Değişen Rolü ve Tüketim

Toplumun modernleşme süreci, bedenin algılanışında ve toplumsal işlevinde köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu süreçte yaşanan rasyonelleşme, sekülerleşme ve bireyselleşme, bedenin dönüşümünde önemli bir rol oynamıştır. Geleneksel anlayışlardan radikal bir kopuş yaşanmış; beden, modernleşmenin etkisiyle kutsallık ve dokunulmazlık gibi ilahi niteliklerden sıyrılarak insan iradesine bağlı, şekillendirilebilir ve seçilebilir bir varlık haline gelmiştir. Modernleşmenin akıllı yücelten yapısı, bedeni bireyin kontrol edebildiği, özerk ve özgür bir alan olarak tanımlamıştır (Şişman, 2018: 33-34).

Modernleşme süreciyle birlikte beden, rasyonelleşme çerçevesinde bireyselleşmiş; toplum ya da din gibi kolektif normlar yerine bireysel özgürlüğü ve kendini ifade etmeyi öne çıkaran bir anlam kazanmıştır. Bu dönüşüm, bedenin değiştirilemez bir kader olarak değil, bireysel irade ve çaba doğrultusunda şekillendirilebilen bir varlık olarak görülmesini sağlamıştır. Bu bağlamda birey, bedenini kendi özgür iradesi ve kişisel tercihleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmakta, bedenin görünürlüğü de artış göstermektedir. Artık inşa edilebilen, değiştirilebilen bir varlık olarak ele alınan beden daha fazla toplumsal, kültürel ve ekonomik bir simgeye dönüşmüştür. Bu süreç, bilim, teknoloji, ekonomi, siyaset ve sağlık gibi birçok alandaki ilerlemelerle desteklenmiştir. Özellikle kapitalist sistemde beden, alınıp satılabilen bir metaya dönüşür. Medya ve reklamlar aracılığıyla ideal beden formları oluşturulur. Fit, genç ve güzel olmak, sosyal kabul ve ekonomik fırsatlar açısından önem kazanır. Bu durum beden üzerinde diyet, spor, estetik ameliyatlar vb. yollarla sürekli bir denetim ve müdahaleyi beraberinde getirir. Beden iş gücü olarak disipline edilir; üretken olması sağlanarak kontrol altında tutulur. Kapitalist kültür özellikle kadın bedenini daha fazla ticarileştirir. Moda, kozmetik ve estetik sektörler kadın bedeni üzerine kuruludur. Bu bağlamda, kapitalizm bedeni sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler ağı içinde şekillenen bir sermaye haline getirir (Nazlı, 2005: 76).

Modernleşme, aynı zamanda üretici toplumların tüketici toplumlara dönüşümünü de beraberinde getirmiştir (Bauman, 2023: 83). Bireycilik,

akılcılık ve bilimsellik temelinde şekillenen sınırsız özgürlük anlayışı, haz ve hız odaklı bir tüketim kültürünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kültür, bireylerin düşünce sistemlerini, davranış biçimlerini ve yaşam tarzlarını derinden etkilemiştir (Bilton, 2009: 37). Tüketim toplumunda hiçbir şeyin kalıcı şekilde benimsenmediği, hiçbir ihtiyacın ve arzusun sınırlandırılmadığı bir anlayış hâkimdir. Birey, tüketim aracılığıyla statü sağlamakta, kendini özgün, değerli ve bağımsız hissetmekte ve tüketimini teşhir ederek toplumsal görünürlüğünü artırmaktadır. Bu bağlamda, tüketim kültürü bireylerin yaşam biçimini ve değerlerini kapsayan bir sosyal yapı hâline gelmiştir (Bocock, 2005: 20). Modernleşme ile bedenin toplumsal algısı, tüketim kültürünün etkisiyle değişmiştir. Birey değeri, sahip olduğu maddi unsurlar ve tüketim alışkanlıklarıyla ilişkilendirilmiştir. Tüketim toplumunda birey, tükettikleriyle tanımlanmakta ve bu durum bireysel değer ölçütlerini kökten bir şekilde dönüştürmektedir (Bayhan, 2011: 228). Tüketim toplumunun önemli unsurlarından biri bedendir. Beden, tüketim toplumunda güzellik, sağlık, moda, estetik cerrahi gibi söylemlerle idealize edilmiş bir imge haline getirilmiş, aynı zamanda tüketimin nesnesi olmuştur. Tüketici, ideal bir bedene ve estetik bir dış görünüme ulaşma çabası içinde sonu gelmeyen bir tüketim döngüsüne girmektedir (Featherstone, 1996: 123). Bu süreçte spor, diyet, solaryum, botoks, yoga, meditasyon, sağlıklı beslenme, estetik operasyonlar ve iyi giyinme gibi pratiklerle bedene müdahaleler yapılmakta; birey, fit bir vücuda, ince bir bele, düzgün bir karına ve biçimlendirilmiş kol, bacak ve kalçalara sahip olmak amacıyla sürekli tüketim faaliyetlerine yönlendirilmektedir. İdeal beden algısı, böyle bir döngüye dayalı olduğu için giyim-kuşam, kozmetik, gıda, spor, plastik cerrahi vb. ürünlere yönelik sürekli para harcamayı gerektirmektedir. Güzel, genç ve sağlıklı kalma arzusu sadece para değil emek ve zaman harcamayı da gerekli kılmaktadır. Bireyleri çok çeşitli pratiklerle tüketime sevk etmektedir. Yaşlanmayı önleme ve estetik standartlara ulaşma çabaları, bedeni tüketimin merkezine yerleştirmiştir. Bu bağlamda beden hem bir tüketim nesnesi hem de tüketimi teşvik eden bir araç haline gelmiştir. Bunun önemli araçlarından biri modadır (Ayvaz, 2018: 65).

Moda, modernleşme sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan ve modern toplumla birlikte önem kazanan bir olgudur (Barbarosoğlu, 2023: 57). Bilim ve teknolojideki (örneğin tekstil, sağlık, estetik) gelişmelerin katkısıyla moda geniş bir alanı kapsar hale gelmiştir. Kitle iletişim araçları, modanın yayılmasında ve popülerleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Reklamlar ve medya aracılığıyla bireyler, günün eğilimlerini takip etmeye ve bu eğilimlere uygun ürünleri satın almaya yönlendirilmiştir. Modern dönemde bireyler, modanın etkisiyle şekillenen beden algılarına uygun davranışlar geliştirmiştir. Bu bağlamda beden, toplumda görünürlük kazanmanın ve toplumsal statü elde etmenin bir aracı haline gelmiştir (Busch, 2017: 95-109).

Bu süreçte dış görünüş büyük bir önem kazanmış, beden güzellik ve estetikle özdeşleştirilmiştir. Güzel, bakımlı, ince, albenisi yüksek ve estetik bir beden anlayışı ön plana çıkarılmıştır. Bu özelliklere sahip bir beden, güzellik, başarı, güç, zenginlik, zekâ ve statünün simgesi haline gelirken; tam tersi özelliklere sahip bir beden, çirkinlik, bakımsızlık, iticilik, iradesizlik, tembellik ve düşük statüyle ilişkilendirilmiştir. Güzellik, modern dönemde verili bir nitelik olarak değil, bireyin çabası ve becerisiyle elde edilen bir sonuç olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, şişmanlık ise ölçsüzlük, pasiflik, vasıfsızlık ve yoksullukla ilişkilendirilerek olumsuz bir anlam yüklenmiştir. Bu durum, bireyin bedensel görünümü üzerindeki baskıyı artırmış ve estetik standartlara uyum sağlama çabasını sürekli kılmıştır (Vigerollo, 2016: 235).

Modern dönemde dış görünüş, toplumsal varlığın en önemli göstergelerinden biri haline gelmiştir. Gündelik yaşamda, iş ve eş bulma gibi süreçlerde dış görünüş, toplumsal ilişkilerin belirleyici bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bireyleri zamanın eğilimlerine uygun olarak bedenlerini sürekli güncellemeye yönlendirmiştir (Sagaert, 2020: 77). Güzellik anlayışının kişisel çaba ve iradeye bağlanması, spor ve güzellik salonlarının, bakım merkezlerinin, kozmetik ürünlerinin, estetik ameliyatlarının ve diyetisyenlik hizmetlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamış; bu doğrultuda küresel ölçekte etkili bir güzellik endüstrisi ortaya çıkmıştır (Vigerollo, 2016: 201).

Modern güzellik standartları, ince bir bel, zayıf bacaklar, silikonlu göğüsler, dolgulu dudaklar, çıkık elmacık kemikleri ve biçimlendirilmiş kalçalar gibi fiziksel özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda birey, bedenine bir kumaş muamelesi yaparak kesme, ekleme ve çıkarma gibi müdahalelerle fiziksel görünümünü yeniden yapılandırmaktadır. Böylelikle beden, alınıp satılabilen, sürekli yeniden üretilen bir meta haline dönüşmüştür. İdeal beden için yapılan bu dönüşüm, dış görünüşün yüceltilmesine ve tabulaştırılmasına yol açmış; bu durum bireyler için adeta bir zorunluluk

halini almıştır. Toplumsal normlar ve beklentiler doğrultusunda birey, eş, dost, akraba, komşu ve arkadaş çevresinin dolaylı baskısıyla güzellik standartlarına uyum sağlamaya yönlendirilmiştir. Bu toplumsal baskı, moda ve reklam gibi kitle iletişim araçları aracılığıyla bilinçdışına yerleştirilmiştir. Güzellik endüstrisi, yalnızca bireylerin dış görünüşünü değil, aynı zamanda güzellik algısını da biçimlendirmiştir (Canatan, 2015: 93). Bu bağlamda, "Çirkin kadın yoktur, bakımsız kadın vardır" söylemi gibi popüler ifadeler, bireyleri tüketim odaklı güzellik normlarına teşvik ederek endüstrinin hedeflerine hizmet etmektedir.

Modern toplumlarda şişmanlık, hastalık ve yaşlılık gibi insana özgü durumlar, güzellik standartlarına aykırı olarak çirkinlik ve kusur şeklinde zihinlerde yer edinmektedir. Bu durum, her yaşta ve cinsiyetten bireylerde beden memnuniyetsizliği yaratmakta ve bireyleri fiziksel görünüşlerini iyileştirme arayışına sürüklemektedir. Ancak güzellik endüstrisi, bilim ve teknolojinin sunduğu imkânlarla bu memnuniyetsizliklere çözüm önerileri geliştirmektedir. Para, zaman ve emek harcanarak, bireyin arzu edilen bedene kavuşması kolaylaştırılmaktadır (Köse, 2010: 227). Bedenin güzelleşmesi, bireyi daha fazla görünür kılmakta ve fiziksel görünüm, bireyin toplumdaki varlığını daha da ön plana çıkarmaktadır. Moda, güzellik ve sağlık endüstrisi, bedeni adeta kutsallaştırarak görünürlük kazanmasını sağlamaktadır (Debord, 2016: 43). Modern toplumlarda fiziksel görünüm, sosyal statü, kimlik ve yaşam tarzının bir göstergesi haline gelmiştir. Bu bağlamda görünürlük, toplum içinde var olmakla eşdeğer bir anlama sahiptir.

İktidar, Özne ve Beden İlişkisi

İktidar, tanımlanabilir bir yerden ziyade varlığı hissedilen, dolaşımda olan ve toplumsal yaşamın her alanında etkisini gösteren bir ilişkiler ağıdır (Urhan, 2013: 122). Michel Foucault, iktidarı, bireylerin eylemleri üzerinde etkili olan ve onları biçimlendiren bir eylem olarak tanımlar. Ona göre iktidar, başkalarının eylemleri üzerinde gerçekleştirilen bir eylem biçimidir (Foucault, 2021: 75-78). İktidar, toplumsal yaşamı her alanda yönlendiren bir ilişkiler ağıdır. Ancak bu yapı biçimlendirici ve yönlendirici bir karakter taşır. Biçimlendirme ve yönlendirme süreçleri, iktidarın hem kaynağı hem de işleyiş dinamiğidir. Bireylerin birbirleriyle, toplumla ve devletle olan ilişkilerindeki güç dinamikleri, iktidar ilişkileridir (Bingöl, 2019: 328-329). Foucault'nun iktidar yaklaşımında bireyleri biçimlendirmek ve onları yönlendirmek amacı taşır. Foucault'ya göre iktidar özneleştirme

süreçlerini tayin eden ve öznelere belirli bir şekilde davranmaya sevk eden bir ilişkiler ağıdır (Foucault, 2021: 78).

Özne, toplumsal eylemlerin, yapıların ve değişimlerin temel faili; bu süreçlere anlam ve değer katan aktördür. Özne eylemlerin öznesi ve inşacıdır. Foucault'ya göre özne, beden ve iktidar ayrılmaz bir bütündür. İktidar, özneyle varoluşsal bir ilişki içerisinde ve bu ilişkiyi öznenin bedeni üzerinden gerçekleştirmektedir. Foucault'ya göre iktidarın nihai hedefi beden üzerinden bireyin ruhunu, bilincini ve benliğini şekillendirmektir (Bingöl, 2019: 327-333).

Beden, iktidarın özneleştirdiği bireyin kimliğini ve ruhunu biçimlendirme sürecinin temel zemini olan ilişkiler ağı üzerinden ele alınır. Cezalandırılan görünürde beden olsa da asıl hedef, öznenin ruhu ve bilincidir. Bu bağlamda beden yeni bir biçim verilmek istenen öznenin somut bir temsilidir (Bingöl, 2020: 62-69). İktidar, varlığını ve otoritesini, norm dışı davranışlarda bulunan ya da suçlu olarak tanımlanan bedenler üzerinden göstermiştir. Suçlu bedenler, toplumsal düzeni sağlamak adına boyun eğdirme ve itaat ettirme gibi amaçlarla cezalandırılmıştır (Güneş, 2015: 60). İktidar, suçlu bedenler üzerinden mevcut düzeni korumayı veya bozulan toplumsal düzeni yeniden tesis etmeyi amaçlamıştır. Suçlu bedenlerin aşağılanması ve cezalandırılması, bu hedefin görünür kılınmasını sağlayan güçlü bir sembolik eylem olarak ortaya çıkmıştır. Bu yöntemler, iktidarın kontrol mekanizmasının sürekliliğini sağlaması açısından önemli bir rol oynamıştır (Boyne, 2017: 160).

Modern Dönemde Beden ve İktidarın Dönüşümü

Modern dönemde, suçlu bedenlere yönelik cezalandırma yöntemleri ve bu uygulamaların toplum üzerindeki etkisi önemli ölçüde değişmiştir. Geleneksel dönemde bedene uygulanan işkence, idam, organ koparma, damgalama ve bedenin teşhiri gibi sert ve fiziksel yöntemler yerini daha farklı cezalandırma biçimlerine bırakmıştır. Toplumsal koşulların değişimi ve iktidarın bedene yüklediği anlamın dönüşmüştür (Foucault, 2006: 40-42).

Modern cezalandırma sisteminde, iktidar bedene yönelik tasarrufunu hapsetme, sürgün etme ve zorla çalıştırma gibi fiziksel cezalarla sürdürmektedir. Ancak, bu yöntemler görünür bir şekilde acı çektirme amacı taşımaktan ziyade bireyin özgürlüğünü kısıtlamaya odaklanmıştır. Beden, modern iktidar tarafından kapalı mekânlarda kontrol altına alınarak

nesneleştirilmiştir. Bu durum, bireyin toplumsal düzen için ıslah edilmesi ve yeniden şekillendirilmesi amacına hizmet etmektedir (Foucault, 2000: 43).

Geleneksel dönemde iktidar, bedensel cezalandırma ve acı çektirme üzerinden bireyi özneleştirirken, modern dönemde bu süreç rasyonelleştirilmiş ve daha dolaylı yöntemlerle uygulanmaya başlamıştır. Foucault'nun düşüncesine göre modern iktidar, bedeni yalnızca cezalandırılan bir nesne olmaktan çıkarıp, toplumsal niteliklerle yeniden tanımlanan bir varlık haline getirmiştir (Boyne, 2017: 160).

Hapishaneler, okullar, hastaneler ve fabrikalar gibi kurumların işlevselliği, bireyin bedenini disipline etmeye yönelik bu yeni iktidar mekanizmalarının temel unsurlarıdır. Beden, bir yandan iktidarın kontrol aracı haline gelirken, diğer yandan toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan bir üretim ve tüketim odağı olarak yapılandırılmıştır. Geleneksel dönemde bedensel cezalandırma öne çıkarken, modern dönemde cezalandırma daha çok zihinsel, ruhsal ve duygusal boyutlara taşınmıştır. Beden, fiziksel acıdan ziyade zihinsel ve duygusal yoksunluklarla disipline edilmekte, ıslah edilmekte ve eğitilmektedir (Urhan, 2013: 287). Bu dönüşüm, beden üzerindeki denetimin boyut değiştirmesine neden olmuştur.

Modern iktidar biçimleri, bireyin bedenini denetlenebilir, düzenlenebilir ve üretken bir unsur haline getirmiştir. Foucault'nun disiplin toplumu kuramı çerçevesinde, bu dönüşüm bedenin uysallaştırılması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, bireyin davranışlarının, hareketlerinin ve zaman kullanımının denetlenmesini mümkün kılan çeşitli kapalı kurumlar aracılığıyla işlerlik kazanmıştır. Foucault'nun büyük kapatılma olarak adlandırdığı tarihsel süreçte; hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler, kışlalar ve okullar gibi modern kurumlar, bireyi hem gözlem altında tutan hem de disipline eden mekânlar olarak öne çıkar. Bu kurumlar, modern iktidarın rasyonel, bilimsel ve teknik bilgiyle meşrulaştırılmış pratikler aracılığıyla beden üzerinde egemenlik kurmasına olanak tanımıştır. Böylece, birey yalnızca dışsal bir otoriteye boyun eğen değil, aynı zamanda kendi kendini denetleyen bir özneye dönüştürülmüştür (Foucault, 2019: 361).

Gözetim Olgusu ve Panoptikon: Modern İktidarın Görünmez Gözü

Gözetim, bireylerin veya grupların eylemlerinin sistematik bir şekilde takip edilmesi ve kontrol altında tutulması anlamına gelmektedir. Terim, genel olarak görme ve göstermenin sistematikleştirilmiş bir biçimi olarak

değerlendirilir (Lyon, 2018: 31). Bir olgu olarak gözetim insanlık tarihi boyunca din ve ahlak temelli bir gerçeklik olarak var olmuştur. Geleneksel toplumlarda din, toplumu gözetlemenin ve yönetim erkini meşrulaştırmanın temel kaynağıdır. İnsanların yüz yüze ilişkiler kurduğu, aynı mekânı paylaştığı bu dönemde bireyler fiziksel olarak ulaşılabilir bir şekilde şeffaf bir gözetim altındaydı. Nüfus sayımları, asker sayısının tespiti, vergilerin belirlenmesi gibi uygulamalar doğal gözetim süreçleriyle gerçekleşmiştir. Bu süreçte, bireyler din, toplumsal kurallar ve yönetim erkine bağlı doğal kontrol mekanizmaları ile denetlenmiş ve var olan düzen baskı, dışlama ya da toplumdan soyutlama yöntemleriyle korunmuştur (Bozalp, 2018: 29).

Tarih boyunca tüm toplumlarda gözetim pratiklerine rastlamak mümkündür. Ancak, bu pratiklerin gözetim toplumu olarak adlandırılacak kadar sistematik ve belirgin bir yapı kazanması modern toplumlara özgü bir durumdur. Modern toplumlarda gözetim, kurumsallaşmış bir niteliğe bürünerek toplumsal yaşamın her alanında yaygınlaşmış ve bu açıdan geleneksel toplumlardan farklılaşmıştır. Bu farklılaşmanın en belirgin özelliği, gözetimin Tanrısal kaynağının yerini rasyonel ve sistematik bir denetim mekanizmasına bırakmasıdır (Bozalp, 2018: 32). Modern gözetim olgusunun anlaşılmasında Foucault'nun değerlendirmeleri ve onun panoptik hapisane modeline yönelik analizleri önemli bir yer tutar. Panoptikon, ilk kez Jeremy Bentham tarafından bir hapisane tasarımı olarak ortaya konan, Foucault'nun disiplinci iktidarı anlamak bakımından bu modelin müstesna özelliklerine odaklanana çalışmalarıyla beraber hapisane ötesinde modern gözetim sistemlerini anlamaya yönelik perspektife dönüşmüştür (Özcan, 2015: 193). Bu metafor, aynı zamanda günümüz dijital çağında bilişim teknolojileriyle şekillenen toplumları analiz etmek için de güçlü bir çerçeve sunmaktadır (Aydın, 2020: 2581).

Panoptikon modelinde, merkezde bir gözetleme kulesi vardır. Bu kule etrafında ise dairesel biçimde düzenlenen mahkûm hücreleri bulunur. Her hücrede sadece bir mahkûmun olması ve irtibat olanağının bulunmaması sebebiyle hücreler arasında iletişim kurulmasını engellenmiştir. Bu modelde mahkûmlar gözetleme kulesinde bulunan bir gözetleyici tarafından sürekli denetlendiğine inanır. Zira bu mimari tasarım, gözetleyicinin mahkûmları her an izleyebilmesine olanak tanırken, mahkûmların gözetleyiciyi görmelerini imkânsız hâle getirmektedir. Gözetleme kulesinin hareketli olması, denetimi sürekli kılmakta ve mahkûmlarda her an gözetim altında olduklarına dair bir algı oluşturmaktadır. Mahkûmlar her an izlenmeseler

dahi, sürekli gözetim altında olduklarına inandıkları için davranışlarını bu doğrultuda şekillendirmektedirler. Bu durum, bireylerin içselleştirilmiş bir denetim mekanizması doğrultusunda hareket etmelerine yol açarak, otoritenin bireyler üzerindeki etkisini kalıcı hâle getirmektedir (Foucault, 2006: 296-297).

Panoptikon, görülmeden gözetlemek esası üzerine kuruludur. Bu tasarım, mahkûmları sürekli gözetim altında tutma, zorla çalıştırma, tecrit etme ve eğitme yoluyla bedeni ıslah etme ve kontrol altında tutmayı amaçlar (Foucault, 2006: 296-297). Gözetim altında olan birey, ne zaman gözetlendiğini bilmediği için sürekli bir kontrol altında olduğu hissine kapılır. Bu durum, bireyde sürekli bir baskı, tedirginlik ve korku yaratarak özdenetim mekanizmasının gelişmesini sağlar. Gözetim sürecinde bireyin davranışları, düşünceleri ve bedenine yönelik müdahaleler sistematik bir şekilde gerçekleştirilir. Beden böylece eğitilir, biçimlendirilir ve istenen kalıba sokulur. Foucault, bu süreci bireyin bedeninin tabi kılınması ve disipline edilmesi olarak tanımlar (Foucault, 2023: 86).

Panoptikon, iktidarın (gözetleyicinin) çok sayıda bireyi tek bir merkezden gözetleyebilmesi için incelikle tasarlanmıştır. Foucault, bu tasarımı yalnızca hapisane mimarisi olarak değil, modern toplumlarda iktidar ilişkilerinin işleyişini anlamak için bir metafor olarak ele alır. Panoptikon'un temel işlevi, gözetlenme hissini bireyin bilincine kazıyarak gözetimin amaçladığı öz-denetimin kalıcılaştırmaktır (Foucault, 2006: 296-297). Bu yapı, modern iktidarın ihtiyaç duyduğu disiplini sağlamak, bireyleri itaat eden birer özneye dönüştürmek ve gözetimi sürekli kılmak açısından kritik bir rol üstlenir (Foucault, 2020: 14). Panoptikon, bireyleri boyun eğmeye, disiplinli olmaya ve belirlenen normlara uyumlu özneler haline getirir. Askeri bireyi daha özverili ve disiplinli olmaya, hastayı tedavi sürecine riayet etmeye, öğrenciyi daha gayretli çalışmaya, işçiyi daha verimli üretmeye, akıl sağlığı yerinde olmayan bireyi ise uysallaştırıp normalleşmeye yönlendirir (Aydın, 2020: 2583).

Panoptikon'un iktidar için en işlevsel yönü, sürekli görünürlük sağlamasıdır. Gözetim altındaki bireyler, her an gözlenebilecekleri fikrine sahip olsalar da gözetleyicinin onları izleyip izlemediğinden hiçbir zaman emin olamazlar. Bu belirsizlik, bireylerin otoriteye itaat etmelerini ve kendi davranışlarını gözetim altında olmasalar bile kontrol etmelerini sağlar. Otoriteye boyun eğme, bireyin toplumsal varlığını sürdürme çabasıyla birleşerek modern

disiplin toplumunun temel özelliklerinden biri haline gelir. Panoptikon'un gözetim ilkesi, modern toplumun hapisane dışındaki tüm alanlarına uygulanabilir bir denetim modeline dönüşmüştür. Hapishanelerdeki bu yöntem, fabrikalar, hastaneler, okullar, ıslahevleri, ticarethaneler ve yoksullar evi gibi birçok kurumda da kullanılmıştır. Her bir kurum, bireyleri belirli normlara göre disipline ederek onları uysallaştırmayı ve üretken hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu yönüyle panoptikon, modern toplumlardaki iktidarın bütün ilişkilerini örgütleyen genelleştirilebilir bir model sunar (Demir, 2017: 59).

Dijitalleşmiş Gözetim, Sosyal Medya ve Beden

Modern tarih, akıl, bilim ve teknolojinin bir araya gelerek oluşturduğu, "modern teslis" in hâkimiyetiyle şekillenmiştir. Bu üçlü sacayağı, kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişimiyle birlikte insan yaşamının merkezine yerleşmiştir. Modern teslis içinde gündelik yaşamda insanların hayatlarını kolaylaştıran ve yoğun bir şekilde kullanılan sacayaklarından birine tekabül eden teknoloji yalnızca bireylerin yaşam biçimlerini değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ve iktidar ilişkilerinin de dönüşümünü etkilemiştir. Bu bağlamda, teknolojinin ilerlemesiyle yeniden tanımlanan iktidar tekniklerinin başında gözetim olgusu gelir. Enformasyon çağındaki teknolojik ilerlemeler toplumsal yaşamda önemli değişimlere yol açmıştır (Öğün "İnsan Bir Artık mıdır?". Yeni Şafak, 07/10/2024). Bilişim teknolojileri, gözetimin hem kapsamını hem de niteliğini köklü biçimde dönüştürmüştür. Kitle iletişim araçlarının yanı sıra kişisel iletişim araçlarının kullanımındaki devrim niteliğindeki gelişmeler de bireylerin hem birbirleriyle hem de sosyal yapılarla olan etkileşimlerini önemli bir biçimde değiştirmiştir. Zaman ve mekân kavramlarının sınırlarını aşan bilişim teknolojileri, gündelik yaşamın her alanına sızarak yeni bir yaşam biçimi yaratmıştır (Slattery, 2017: 399-400).

Teknolojinin sunduğu, yalnızca bireylerin iletişim biçimlerini değil, aynı zamanda ekonomik, siyasal ve toplumsal yapıları da dönüştürmüştür. Özellikle dijital platformların, sosyal medyanın yaygın ve yoğun kullanımı ile sosyal yaşamın her alanına nüfuz etmesinin de bu dönüşümün bir parçası olduğu belirtilmelidir. Oyun oynama, eğlenme, tatil yapma, alışveriş yapma, iş ve eş bulma, ticaret yapma, başkalarıyla tanışma ve ilişki kurma, sohbet etme vb. gündelik hayata dair birçok rutini dijital ortama taşımıştır. Sosyal medya kullanımı sıradan hale gelmiştir. Bu dönüşüm, gözetim olgusuna da yeni ve daha derin bir boyut kazandırmıştır. Panoptikon modelinden

farklı olarak, günümüz toplumunda gözetim, sosyal medya ve diğer dijital platformlar aracılığıyla bireylerin yalnızca fiziksel varlıklarını değil, dijital kimliklerini, davranışlarını ve düşüncelerini de izleme ve yönlendirme kapasitesine sahiptir. Dijital platformlardan sosyal medya bireylerin dijital dünyada varlık gösterdiği ve kendilerini ifade ettiği en önemli alanlardan biri haline gelmiştir. Bu platformlar, kullanıcıların yalnızca paylaşımlarını değil, aynı zamanda dijital etkileşimlerini ve alışkanlıklarını da sürekli olarak gözetim altında tutar. Sosyal medya aracılığıyla bireylerin bedenleri ve kimlikleri hem toplumsal hem de ekonomik amaçlar doğrultusunda yeniden inşa edilir ve biçimlendirilir (Bitirim Okmeydan, 2017: 46).

Gözetim olgusu, tarihsel süreçte panoptikon mimarisinden farklılaşarak sinoptikona ve ardından süperpanoptikona evrilmiştir. İlk kez Norveçli düşünür Thomas Mathiesen tarafından 1997 kullanılan Sinoptikon kavramı, panoptikonun elektronikleşmiş bir versiyonunu ifade eder. Panoptikonda azınlığın (gözetleyen) çoğunluğu (gözetlenen) izlemesi temel alınırken, sinoptikonda bu ilişki tersine dönerek çoğunluğun azınlığı izlemesi esas alınır (Toktaş vd., 2012: 34). Kitlelerin televizyon, sinema, gazete, radyo gibi iletişim araçlarıyla sporcuları, sanatçıları, siyasetçileri ve diğer popüler figürleri izlemesi teşvik edilir. Bu süreçte, kitleler pasifleştirilir ve pekiştirilir. Kısaca sinoptikon, elektronikleşme sayesinde panoptikonun ters yüz edilmesidir. Sinoptikon sayesinde, iktidar artık bireyleri dört duvar arasında denetlemek yerine, kitle iletişim araçları aracılığıyla onları görünmeden, daha pratik ve işlevsel bir şekilde kontrol altında tutar. Bu bağlamda, gözetim süreci bireyleri hem seyredilene hem de seyredene dönüştürür. İktidarın rolü ve işlevi değişmemiş yalnızca gözetimin yapısı dönüşmüş, panoptikondaki mekânsal sınırlar ortadan kalkmıştır. Ancak gözetim, daha yoğun ve daha etkin bir şekilde devam etmektedir (Çizmecı, 2014: 396).

İlk kez 1990 yılında Mark Poster tarafından kullanılan Süperpanoptikon, bilişim teknolojilerinin merkezine yerleşen internetin, yaşamı küresel ölçekte dijitalleştirmesiyle ortaya çıkan süreci ifade eden bir kavramdır (Bitirim Okmeydan, 2017: 59). Panoptikon ve sinoptikon modellerinden farklı olarak, süperpanoptikon, herkesin herkesi gözetlediği bir yapıyı ifade eder. Sosyal medya platformları bu duruma en iyi örneklerdendir. Panoptikonun aksine, burada baskı ve zor kullanımı yerine gönüllülük ve karşılıklı rıza esas alınır. Süperpanoptikon, bireylerin gözetim sürecine gönüllü olarak katıldığı ve bu rızanın sürekli yeniden üretildiği, sonsuz

bir döngü halini alan küresel bir dijital gözetim sistemidir (Öztürk, 2013: 142). Bireyler, süperpanoptikonun gözetim mekanizması içinde yer almaya devam etmektedir. Ancak burada dikkat çeken fark, bireylerin artık herhangi bir dışsal iktidar merciinin dayatılması olmaksızın kendi kendilerini gözetlemeleridir. Gözetim olgusu, en çok bireylerin bedenleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bireyler sosyal medyada günlük hayatlarında makyaj, kıyafet, takı, dövme ile süsledikleri, spor aktiviteleri ile zayıflattıkları, sıkılaştırdıkları, uygun beslenme rejimleriyle, estetik uygulamalarla forma soktukları bedenlerini evde, okulda, iş yerinde sporda vb. yaşamın her alanında özçekimler, videolar aracılığıyla kendi irade ve istekleriyle her zaman takipçileriyle paylaşmaktadırlar. Birey, öylece bedenini bir araç haline getirerek kendini farklı, özgün ve değerli kılmaya çalışarak psikolojik tatmin de sağlar (Debord, 2016: 39).

Günümüzde bu durumun en görünür sahnesi sosyal medyadır. Dolayısıyla sosyal medyanın, süperpanoptikonun işlediği en etkin alanlardan biri olduğu söylenebilir. Burada, iktidarın doğrudan müdahalesi olmaksızın, bireyler kendi iradeleriyle kendilerini denetim altına alarak gözetimi sürdürmektedir (Demir, 2017: 57). Bedenine önem veren, ona özen gösteren birey, bu özeni sosyal medya aracılığıyla sergilemektedir. Sosyal medyada bireyler, idealleştirilen güzellik normlarına ulaşma çabasıyla bedenlerini ön plana çıkarır. Moda, estetik ve sağlık gibi kaygılarla kurucu iktidarın etkileri altına alınan beden, sosyal medya üzerinden görünür hale getirilir. Birey, bedenini yapılandırıp sergilerken, aynı zamanda bu süreçten psikolojik bir tatmin sağlamayı amaçlar. Sosyal medya, iktidarın denetim mekanizmasını sürdürürken bedenin önemini, gösterge değeri üzerinden daha da artırmıştır. Bireyler, sosyal medyada yaşamın her alanında özendikleri, biçimlendirdikleri ve ideal kabul edilen bedenlerini sergilemektedir. Moda ile uyumlu kıyafetler, özenle şekillendirilmiş saçlar, makyajlı yüzler ve bakımlı vücutlar, bu sergilemenin araçlarıdır. Diyet, spor ve estetik operasyonlarla biçimlendirilmiş bedenler; takı, aksesuar ve dövmelemlerle süslenerek takipçilerin beğenisine sunulmaktadır. Her gün yeniden inşa edilen bedenler, sosyal medyada takipçilerden gelen onay ve beğenilerle bir anlam kazanmaktadır (Utma, 2023: 2277-2281).

Sosyal medya kullanıcıları, görünürde iletişimin öznesi gibi algılsa da gerçekte tüketim endüstrisinin nesnesi konumundadır. Sosyal medyada izlemek ve izlenmek, görmek ve göstermek artık doğal ve temel bir davranış biçimine dönüşmüştür (Öztürk, 2013: 140). Bu durum, toplum

içinde yalnızlaşan, soyutlanan bireylerin, bedenleri aracılığıyla varlıklarına anlam kazandırma, fark edilme ve değer görme çabasıyla açıklanabilir. Birey, benliğini ve iç dünyasını dışa yansıtmak için bedenini sürekli olarak yeniden üretmekte, bunu da daha çok bedenini adeta tüketim nesnesiymiş gibi sosyal medyada sunarak gerçekleştirmektedir. Birey arzu ve ihtiyaçlarını tatmin etme, özgürlük ve mutluluğa ulaşma amacıyla hareket etse de bu süreçte tüketim endüstrisinin bir parçası haline gelmektedir (Utma, 2023: 2279).

Sosyal medya, gözetim pratiklerini dijitalleştirerek küresel ölçekte kitleselleştirmiştir. Bu platformlar aracılığıyla bireylerin dış görünüşlerini sürekli ve karşılıklı olarak paylaşımları, anlık bir gözetim kültürü yaratmıştır. Geleneksel panoptikonun taş ve tuğla mimarisi, dijitalleşerek sanal bir gözetim sistemine dönüşmüştür. Sosyal medya, bilişim teknolojilerinin gücüyle bireylerin davranışları, zihinleri, bedenleri üzerinde kontrol sağlamaktadır (Aydın, 2020: 2585). Dolayısıyla artık, iktidar bireylere zor kullanmaksızın bedenlere boyun eğdirip, yumuşak başlı ve kontrol edilebilir bireyler yaratmaktadır. Bireyler, sosyal medya üzerinde bedenlerini ideal bir forma sokarak göze hoş görünecek şekilde sergilemekte ve bunu takipçileriyle paylaşmaktadır. Böylece sosyal medya, gözetim pratiklerinin doğasını değiştirmekte, gönüllü ve karşılıklı gözetim üzerine kurulu yeni bir yaşam tarzını ve kültürünü pekiştirmektedir (Akça, 2005: 11).

Bireyler, bedenlerini her gün biçimlendirerek yeniden üretilen sosyal medya aracılığıyla görünür kılarken özgünlüklerini, biricikliklerini ve kimliklerini göstergeler ve imajlar üzerinden ifade etme ve anlamlandırmayı arzulamaktadırlar. Çevrimiçi oldukları sürece, idealize edilen bir görünüme ulaşmak ve bu görünümünü sergilemek için çabalayan bireyler, paylaşımlarına aldıkları tepkiler, beğeniler ve takipçi sayıları üzerinden kendi değerlerini ölçmektedir (Utma, 2023: 2280). Sosyal medya, bedeni sürekli sergileme pratiğini, modern gözetimin somut ve güncel bir şekli haline getirmiştir. Sert gözetim yerine bireyleri ilgi çekerek, eğlendirerek ve cezbederek kontrol eden bu platformlar, milyonlarca insanı içine çeken bir sanal hapisane işlevi görmektedir (Aydın, 2020: 2588; Çığ, 2016: 101). Sonuçta, kapitalist üretim ve tüketim mekanizmalarının dayattığı kontrol bireylerce içselleştirilmekte ve gönüllü olarak kabul edilmektedir (Foucault, 2020: 14). Sosyal medya, bireylerin bedenlerini yeniden inşa ettikleri ve sergiledikleri bir alan olarak işlev görürken, bireyler

bu platformlarda kendi kendilerinin hem mahkûmu hem de gardiyanı olmaktadırlar. Bedenlerini özgür iradeleriyle paylaşan bireyler, ayrıca bunu bir statü ve saygınlık aracı olarak da kullanmaktadır. Gözetim pratiğini benimseyip normalleştiren bireyler, kendilerini disipline etmekte ve bu süreçte tüketimin kölelerine, yani nesnelere dönüşmektedir (Utma, 2023: 2282).

Toplum, görünmeyen bir iktidar tarafından kesintisiz bir biçimde bedenler üzerinden gözetlenip, disipline edilirken sosyal medya, bu döngüyü sürdüren dijital ve merkezi bir alanlardan biri olarak konumlanmaktadır. Sosyal medya beden üzerinden iktidarın konumunu sürdürmesi ve pekiştirmesini sağlayan önemli bir araç ve çağdaş modern yaşam ve kültürün vazgeçilmez teknolojik bir unsurudur. Sosyal medya iktidarın güçlenip devamını sağlarken, kapitalist ekonomik işleyişe de büyük bir katkıda bulunmaktadır. Bedenin inşa ve tüketim döngüsü, bireylerin para, zaman ve emek harcamasını teşvik ederek tüketimi daha da beslemekte ve pekiştirmektedir (Aydın, 2020: 2588).

SONUÇ

Modern toplumlarda beden, iktidar ilişkilerinin, kültürel normların ve toplumsal düzenin inşa edildiği fiziksel cisminin ötesinde bir semboller alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde beden, iktidar mekanizmalarının merkezi bir müdahale ve temsil alanı haline gelmiş; bireyin özneliliği bu müdahaleler aracılığıyla şekillendirilmiş ve çoğu zaman araçsallaştırılarak nesneleştirilmiştir. Gözetim pratikleri, yalnızca fiziksel disiplinle sınırlı kalmayıp, zamanla teknolojik, estetik ve tüketim odaklı normlarla iç içe geçmiş; böylelikle bireyler kendi bedenlerini denetleme ve dönüştürme süreçlerine gönüllü olarak katılır hale gelmiştir. Kapitalist toplumun geç modern aşamasında beden, estetik ideallerle biçimlendirilmiş ve metalaştırılmış bir temsile dönüşmüştür. Bu dönüşüm, bireylerin özgürlük ve tatmin arayışıyla örtüşen, ancak esasen sistemin denetim aygıtlarına hizmet eden bir gönüllü gözetim yapısını mümkün kılmıştır. Dijitalleşme ve sosyal medya platformları, bireyin kendi bedeni üzerindeki kişisel kontrolünü doğrudan iktidar süreçlerine entegre etmiştir. Bedeni üzerindeki kontrolünü daha da kişiselleştirmiş, gözetim hem küresel bir yaygınlık hem de bireysel benliğe nüfuz eden bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda birey hem gözetleyen hem de gözetlenen bir özneye dönüşmüş; özne, kendi bedenini sergileyerek ve değerlendirmeye açarak iktidar ilişkilerinin yeniden üretiminde aktif bir rol üstlenmiştir.

Nihayetinde, modern iktidar biçimleri doğrudan baskı uygulamaktan ziyade, arzular, idealler ve dijital alışkanlıklar yoluyla bireyin benliğini şekillendirmekte; denetim, fiziksel bedenin ötesinde zihinsel ve duygusal düzlemde işlemektedir. Bu durum, öznenin çözülmesine ve bedenin metalaşarak tükenmesine yol açmaktadır. Beden, günümüzde yalnızca toplumsal bir inşa alanı değil, aynı zamanda geç kapitalist çağın ideolojik ve ekonomik mantığının yeniden üretildiği temel bir zemindir.

KAYNAKÇA

Akça, G (2005). Modernden Post-moderne Kültür ve Kimlik. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. (15): 1-24.

Aydın, AF (2020). Gösteri Toplumunun Yeni Panoptikonu Olarak Sosyal Medya. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 9(3): 2573-2594.

Barbarosoğlu, F. (1995). Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet. İstanbul: İz Yayınları.

Bauman, Z. (1999). Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar. (Öktem,Ü. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (2010). Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları. (Yılmaz,A. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bayhan, V. (2011). Tüketim Toplumunda Bireyin Ontolojik Mottosu: Tüketiyorum Öyleyse Varım. Sosyoloji Konferansları 43. 211-248.

Bilgin, R (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 26(1): 219-243.

Bingöl, O. (2019). Foucault'da İktidar ve Beden Üçlüsü. Asia Minor Studies.7(2): 327-334.

Bingöl, O. (2020). Modern Beden ve Estetik Cerrahi. Konya: Eğitim Yayınevi.

Bitirim Okmeydan, S (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: Panoptikon'dan Sinoptikon ve Omniptikon'a. Online Academic Journal of Information Technology, 8(30): 45-69.

Bocock, R. (2005). Tüketim. (Kutluk,İ. Çev.), Ankara: Dost Yayınevi.

Boyne, R. (2017). Foucault ve Derrida Aklın Öteki Yüzü. (Yılmaz,İ. Çev.), Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Bozalp, M (2018). Gözetim Toplumundaki Yapısal Değişim ve Dönüşümler.

Amme İdaresi Dergisi. 51(1): 27-69.

Busch, O.V. (2017). Moda Praksisi. (Kılıç,D. Çev.), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

Canatan, K. (2015). Sosyoloji ve Teolojinin Yüzleşme Noktası: Beden(siz)leştirme. Canatan, K. (Ed.). Beden Sosyolojisi.(ss. 63-97). Ankara: Açılım Kitap.

Çığ, E (2016). Dijital Çağda Bakışın Politikası: Panoptikon ve Aleniyet İlkesi. Toplum ve Demokrasi Dergisi 10(21): 45-69.

Çizmeçi, E. (2014). Danah Boyd'da Sosyal Ağlar ve Gençlik. Çakır, M. (Ed.). Yeni Medyaya Eleştirel Yaklaşımlar. (ss. 383-441). 2016. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Debord, G. (2016). Gösteri Toplumu. (Ekmekçi,G. & Taşkent,O. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Demir Güneş, C (2015). Ruh Bedenin Hapishanesidir: Michel Foucault. Ekev Akademi Dergisi. (64): 59-72.

Demir, A (2017). Panopticon, Syopticon Geriliminde Özgürlük Paradoksu. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi. (28): 55-65.

Doğan, D. M. (1999). Büyük Türkçe Sözlük. İstanbul: İz Yayıncılık.

Duby, G.& M. Perrot. (2005). Kadınların Tarihi (Cilt III): Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları. (Fethi,A. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.

Eco, U. (2012). Çirkinliğin Tarihi. (Çev.: K. K. Akbulut,KK. Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.

Ersoy, E (2014). Tüketim Aynasında 'Göz'e Yansıyan Seyirlik ve Sembolik Kimlikler, Sosyoloji Konferansları 49. 47-74.

Featherstone, M. (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. (Küçük,M. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (1993). Cinselliğin Tarihi. (Tufan,H. Çev.), İstanbul: Afa Yayınları.

Foucault, M. (2019). Hapishanenin Doğuşu. (Kılıçbay,MA. Çev.), İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

Foucault, M. (2020). Büyük Kapatılma. (Keskin,F. & Ergüden,I. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2021). Özne ve İktidar/ Seçme Yazılar 2. (Ergüden,I & Akinhay,O. Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2023). İktidarın Gözü. (Çev.: I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kara, Z. (2015). Beden Sosyolojisinden Ölüm Sosyolojisine: İnter Disipliner Bir Yaklaşım. Canatan, K. (Ed.). Beden Sosyolojisi. (ss. 23-45). Ankara: Açılım Kitap.

Köse, H. (2010). Medya ve Tüketim Sosyolojisi. İstanbul: Ayraç Yayınları.

Lyon, D. (2000). Gözetlenen Toplum. (G. Soykan,G. Çev.), İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Martı, H. (2015). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Bir Değer İmgesi Olarak Beden ve Mahremiyeti. Canatan, K. (Ed.). Beden Sosyolojisi. (ss. 233-247). İstanbul: Açılım Kitap.

Nazlı, A (2005). Görünmeyen Bedenden Görünen Bedene: Bedenin Sosyolojisi. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 8(2): 71-87.

Öğün, S. S. (2024. 7 Kasım). İnsan Bir Artık mıdır? *Yeni Şafak*. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/suleyman-seyfi-ogun/insan-bir-artik-midir-4648959>

Özakın, D. (2017, Eylül.). Estetik bedenden tüketici bedene: tarih boyunca beden kavramına bakış. L. Markoviç (Başkan) *1.Uluslararası İpekyolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.

Özcan, A. (2015). Sosyal Medyanın Ekonomi Politikası. Çelik,R. & Dalgaldere, S. (Ed.). Yeni ve Geleneksel Medya Okumaları. (ss. 133-147). İstanbul: İskenderiye Kitap.

Öztürk, S (2013). Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. (36): 132-151.

Sagaert, C. (2020). Kadın Çirkinliğinin Tarihi. (Kenç,S. Çev.), İstanbul: Maya Kitap.

Sennett, R. (2022). Ten ve Taş. (Birkan,T. Çev.), İstanbul: Metis Yayınları

Slattery, M. (2017). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Tatlıcan, Ü. Çev), İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Şişman, N. (2018). *Emanetten Mülke*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Tekin, F. (2016). Geleneksel Dönemden Post-Modern Döneme Beden Anlayışının Değişimi. *Turkish Studies*, 11(2): 1153-1172.

Toktaş, S. A., vd. (2012). Türkiye’de Dijital Gözetim: T.C. Kimlik Numarasından E-Kimlik Kartlarına Yurttaşın Sayısal Bedenlenişi. İstanbul: Alternatif Bilişim Derneği.

Urhan, V. (2013). *Michel Foucault ve Düşünce Sistemleri Tarihi*. Ankara: Say Yayınları.

Utma, S. (2023). Gözetim Kavramı ve Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi. *Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences*. 9(61): 2276-2283.

Vigerollo, G. (2016). *Orta Çağdan 20. Yüzyıla Şişmanlığın Tarihi*. (Kayacan, Y. Çev.), İstanbul: Doğan Kitap.